

*Л.Г. Сокур'янська,
канд. філос. наук*

*Lyudmila G. Sokuryans'ka,
Ph.D. in Philosophic*

*О.М. Кислова,
канд. соціол. наук*

*Olga M. Kislova,
Ph.D. in Sociology*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДАНИХ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ФЕНОМЕНУ ЗНЕХТУВАННЯ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Abstract. The author discusses the possibility to apply the intellectual analysis of data (IAD) to studies of the phenomenon of «outcast» in the student medium. It is proved that IAD allows one to reveal the latent subjective and objective factors and characteristics of the group of «outcasted» students and the possible reasons for this group to grow.

Вивчення проблем життєдіяльності студентської молоді – один з центральних напрямів дослідницької роботи соціологів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. У ході дослідження «Вища школа як суб'єкт соціокультурної трансформації» (2002–2004 рр.)* ми акцентували увагу на ролі ВНЗ у формуванні соціальної суб'єктності майбутніх фахівців. Важливим аспектом нашого аналізу було вивчення сам оцінок респондентами свого позиціонування в студентській групі. При цьому ми виходили з того, що одним з головних показників соціальної суб'єктності є здатність бути лідером.

Однак, окрім «лідерів», було виділено ще одну групу, характеристики якої свідчать про доволі високий рівень соціальної суб'єктності її представників. Це студенти, котрі ідентифікували себе як «знехтуваних»**. Щоправда, кількісно ця група досить невелика – усього 1% в цілому по масиву опитаних. Однак нам бачиться вельми важливим аналіз деяких об'єктивних і суб'єктивних характеристик «знехтуваних». Ми переконані, що сучасного соціолога не можуть не цікавити такі статистично не значущі феномени, оскільки навіть сама ідентифікація наявності винятків, не кажучи про їх подальший аналіз і детальний розгляд, може

*Дослідження проведено у 22 ВНЗ України (за репрезентативною вибіркою опитано 2000 студентів) та в 17 ВНЗ Білорусі (обсяг вибірки близько 1000 респондентів).

**Для самоідентифікації пропонувалися такі альтернативи: «лідер» (таких респондентів виявилось 7%); «активіст» (48%); «пасивний учасник» (27%); «сторонній» (12%); «знехтуваний» (1%); іншу альтернативу відзначили 3%, не змогли себе ідентифікувати 2% опитаних студентів.

виявитися дуже корисною для розуміння сутності об'єктів, що вивчаються (це відзначають не лише прихильники якісних методів, але й соціологи-«кількісники», наприклад Ю. Толстова [10]). Цікавлячись лише статистичними закономірностями, ми ігноруємо специфічні об'єкти, такі, наприклад, як нечисленна група «знехтуваних», яку, на нашу думку, є сенс розглядати як флуктуацію, здатну за певних умов перетворитися на значущу тенденцію. Тому вивчення фактів, що не вкладаються ні в які статистичні закономірності, аналіз «аномалій», котрі не виявляють себе в статистично значущих характеристиках, може стати метою дослідження. Сучасний дослідник повинен прагнути знайти такі «флуктуації» в громадському житті, виявити своєрідні «переломні» точки в розвитку соціальних процесів, які можуть свідчити про зародження нового соціального феномену.

Відзначимо, що пошук винятків, нетипових ситуацій (наприклад, окремих респондентів, які різко відрізняються чимось від основної множини опитаних) є одним з головних завдань інтелектуального аналізу даних (див. 1; 3; 11). Тому мета даної статті – показати можливості інтелектуального аналізу даних (ІАД) у вивченні такої нечисленної групи, як «знехтувані». Застосування методів ІАД дозволило нам вирішити такі завдання: визначити суб'єктивні та об'єктивні характеристики «знехтуваних»; виявити факторну обумовленість і джерела поповнення цієї групи. Актуальність обумовлена можливою тенденцією поширення феномену «знехтуваності» у студентському середовищі за рахунок латентних джерел.

Отже, звернемося до даних нашого дослідження і спробуємо виявити, у чому проявляється і чим обумовлений більш високий рівень суб'єктності студентів, котрі ідентифікували себе як «знехтуваних».

Передусім проаналізуємо одномірні та двомірні розподіли і назвемо ті характеристики «знехтуваних», котрі дозволяють нам говорити про більший вияв їхньої диспозиційної та актуалізованої суб'єктності*. Почнемо з навчання та наукової роботи. За показників успішності, які практично не відрізняються від даних у цілому по масиву (більше половини «знедолених» навчаються тільки на «відмінно» та на «відмінно» й «добре», близько чверті – на «добре» та «добре» й «задовільно», кілька осіб – на «задовільно»), звертає на себе увагу високий рівень участі студентів даної групи в дискусіях на лекціях та семінарах з різних наукових та навчальних проблем – майже дві третини. Про достатньо високий рівень активності «знехтуваних» свідчить той факт, що приблизно половина з них самостійно вивчає іноземну мову; близько 80% добре володіє комп'ютером, майже стільки ж користується Інтернетом.

Що стосується наукової роботи, то серед «знехтуваних» нею займаються 20% (це стільки ж, як серед «активістів», і на 9% менше, ніж серед «лідерів»). При цьому кожен п'ятий з числа «знехтуваних» збирається неодмінно вступати до аспірантури, ще третина відзначили, що, скоріш за все, зроблять це. Підкреслимо, що обидва показники найвищі серед усіх груп, виділених за ознакою «роль у студентській групі».

Суб'єктність «знехтуваних» особливо яскраво виявилася в їх ставленні до громадсько-політичної діяльності. Так, серед респондентів цієї групи найбільша

*Про рівні (диспозиційний та актуалізований) суб'єктності див. детальніше [6; 7].

частка тих, хто регулярно цікавиться політикою (40%), а також членів політичних партій (20%) (серед «лідерів» – 7%), молодіжних і студентських організацій (20%) (серед «лідерів» – 15%). Зауважимо, що серед «знехтуваних» більше прихильників комуністичних та соціалістичних політико-ідеологічних напрямів (відповідно, 7 і 14%), тоді як серед «лідерів» притримуються «лівих» орієнтацій, відповідно, 4 й 10%, серед «активістів» – 3 і 2%.

Можливо, такими орієнтаціями, у тому числі, пояснюється найвищий рівень потенційної протестної активності «знехтуваних»: третина з них протестували б проти дій влади, які викликають обурення, навіть якщо б могли постраждати внаслідок цього; понад чверть зробили б це в тому разі, якби участь в акціях протесту не мала негативних наслідків. Не випадково третина «знехтуваних», відповідаючи на запитання про свої соціально-професійні плани, обрали для себе політичну діяльність (серед «лідерів» так само відповіли 21% респондентів), 20% — адміністративно-управлінську діяльність.

А тепер поглянемо, чим же зумовлена суб'єктивність «знехтуваних».

Як показав наш аналіз, це, скоріше, внутрішньо-особистісні, суб'єктивні, ніж об'єктивні чинники. Між тим, серед останніх усе більш значущим чинником (особливо останнім часом) стає неможливість тісного контакту з товаришами по групі через необхідність підробітків. Сьогодні це явище стає доволі поширеним, передусім на старших курсах. Оскільки в ході нашого дослідження ми опитували студентів ІV курсу, названий вище фактор відчуження працюючих студентів може бути доволі вагомим. Як свідчить отримана нами соціологічна інформація, саме серед «знехтуваних» більше тих, хто постійно чи час від часу підпрацьовує (відповідно, 22 і 64%).

Високу економічну активність «знехтуваних» навряд чи можна пояснити низьким рівнем їхнього матеріального добробуту, який, безсумнівно, є (або, вірніше, може бути в разі серйозних матеріальних проблем) ще одним об'єктивним фактором, що детермінує почуття «знехтуваності» людини. Однак наше дослідження показало, що, оцінюючи матеріальне становище своєї (батьківської) сім'ї, абсолютна більшість «знехтуваних» (майже 80%) визначили його як достатньо благополучне. Жодна інша група не змогла схарактеризувати економічне становище своїх сімей на такому рівні. Водночас третина «знехтуваних», порівнюючи своє матеріальне благополуччя з матеріальним становищем студентів своєї групи, визначили, що воно гірше, ніж у решти. Думається, що така оцінка детермінована соціальним самопочуттям «знехтуваних», їхнім настроєм, сприйняттям власного життя. Так, лише 6% із них вважають, що їхнє життя складається доволі вдало (серед «лідерів» так оцінюють своє життя 34% опитаних, серед «активістів» 24%); 67% — у чомусь вдало, в чомусь ні; нарешті 27% — скоріш, невдало (серед «лідерів» 2% вважають себе «невдахами», серед «активістів» — 4%).

Студенти, що ідентифікували себе як «знехтуваних», частіше за представників усіх інших груп відчувають самотність (40% — постійно, 60% — інколи). Для порівняння: серед «лідерів» постійно відчувають самотність 10% респондентів, серед «активістів» — 5%. Це й не дивно, адже коло спілкування «знехтуваних» значно вужче, ніж у решти студентів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Коло спілкування студентів залежно від їхньої ролі в групі, % від тих, хто відповів

Коло спілкування	«Лідери»	«Активісти»	«Пасивні учасники»	«Сторонні»	«Знехтувані»
1. Мають багато друзів, приятелів	66	54	35	29	13
2. Мають кількох близьких друзів	29	41	56	58	54
3. Мають одного друга	3	3	5	5	13
4. Близьких друзів не мають	2	2	4	8	20

Як бачимо, у кожного п'ятого із «знехтуваних» взагалі немає друзів і лише 13% мають достатньо широке коло спілкування. При цьому 47% з них при вирішенні такого важливого питання, як працевлаштування після закінчення ВНЗ, розраховують на допомогу друзів, знайомих. Таким чином, можна припустити, що «знехтуваним» притаманні завищені домагання у взаєминах з іншими людьми. Вони очікують від інших безумовної готовності приділяти увагу і надавати допомогу, тоді як самі не прагнуть відповідати тим же. Про це, зокрема, свідчать їхні відповіді на запитання нашої анкети про можливі варіанти поведінки в ситуації, коли хтось із однокурсників зазнає необгрунтованих насмішок та недружелюбного ставлення. Найбільш поширеною відповіддю «знехтуваних» було: «Стараюся «не помічати» ні ситуації, ні її винуватця» (43%). Хоча, можливо, це обумовлено тим, що «знехтувані» самі потрапляли в таку ситуацію.

Для того щоб зрозуміти, які внутрішні детермінанти, що визначають належність студентів до групи «знехтуваних», а також можливі джерела поповнення цієї групи, застосування традиційних методів виявилось недостатньо, оскільки даний феномен поки що не вивчений і в нас не було достатньо чітко сформульованих апріорних гіпотез. Саме такі дослідницькі ситуації, на наш погляд, найбільш підходять для застосування інтелектуального аналізу даних (ІАД) з метою генерування гіпотез, перевірка яких дозволить отримати нове знання. Зрозуміло, висновки, отримані внаслідок застосування ІАД на таких масивах, як масив «знехтуваних», не претендують на статистичну значущість, однак ці методи дозволяють виявити напрями подальших досліджень.

Перш ніж звернутися до результатів застосування ІАД у нашому дослідженні, ми вважаємо за необхідне коротко описати його зміст та особливості використання при аналізі соціологічних даних.

Виникнення нових інформаційних технологій, поява систем штучного інтелекту додали нового потенціалу розвитку методів аналізу даних. У середині ХХ століття само поняття «аналіз даних» зазнало трансформації і поступово набуло нового змісту. Аналіз даних став розумітися не як частина математичної статистики, а як специфічне відгалуження науки, що забезпечує дослідників самих різних галузей методами пошуку закономірностей у вихідних масивах інформації. У цьому контексті особливої уваги заслуговує інтелектуальний аналіз

даних (ІАД), який інтегрував методологічні, методичні й технологічні досягнення у сфері пошуку закономірностей, прихованих в масиві даних.

Отже, призначення ІАД – автоматизований пошук закономірностей в базах даних. Основна особливість ІАД полягає в поєднанні різноманітного математичного інструментарію (від класичних статистичних методів до найновіших, власне інтелектуальних, інструментів) і останніх досягнень у сфері інформаційних технологій. Завдяки наявності програмних засобів, котрі реалізують методи ІАД, стало можливим здійснювати оброблення практично будь-яких даних, у тому числі і результатів соціологічних досліджень.

У контексті емпіричної соціології поява технології KDD&DM (Knowledge Discovery In Databases & Data Mining) – інтелектуального аналізу даних – являє собою новий виток в еволюції поглядів на можливість аналізу соціологічної інформації. Підкреслимо, що ІАД, передусім, є *технологією* автоматизованого пошуку нового знання, прихованого в масиві соціологічних даних. Прибічники широкого застосування ІАД у науковій і практичній діяльності відзначають, що «...якщо зуміти спрямувати зусилля систем штучного інтелекту з пошуку нового знання, прихованих у даних закономірностей в жорстке русло, задане людиною-аналітиком, гігантська перевага комп'ютерів у швидкодії повинна привести до якісного прориву в досягненні нового знання» [1, с. 2]. Наш досвід застосування ІАД [див. 3] дозволяє погодитись із цим твердженням. Оскільки ми на практиці переконалися, що аналіз соціологічної інформації методами ІАД дає змогу виявляти латентні закономірності й неочевидні факти [4; 5; 8; 9]

ІАД можна розглядати і як *методологію аналізу соціологічної інформації*, методологію, яка виходить за межі статистичної парадигми і включає в поле дослідницьких пошуків факти, котрі не є статистично значущими, але становлять інтерес через свою унікальність. Методологія ІАД дуже близька соціологам, оскільки передбачає цілісне охоплення явища, що вивчається, за рахунок якісного і кількісного аналізу та посиленої уваги до дослідження флуктуацій, малопоширених явищ [2; 3; 10; 11].

Процес ІАД включає декілька етапів, які дозволяють отримати нове знання внаслідок застосування Data Mining, тобто методів ІАД (детальний опис усіх етапів представлено в публікаціях ряду зарубіжних науковців [див. 11], специфіка інтелектуального аналізу соціологічних даних – в нашій праці [3]). Data Mining є основним інструментом пошуку нового знання і передбачає такі етапи: вільний пошук, не обумовлений апріорними гіпотезами; використання виявлених закономірностей для передбачення невідомих значень (прогностичне моделювання); аналіз винятків – виявлення й пояснення аномалій, віднайдених у закономірностях.

Вирішуючи завдання визначення суб'єктивних та об'єктивних характеристик «знехтуваних» і виявлення джерел поповнення цієї групи, ми використали один з найбільш відомих методів Data Mining – дерево класифікації. Рішення було знайдено за допомогою алгоритму Exhaustive CHAID, реалізованого в додатковому модулі SPSS – додатку AnswerTree*. Алгоритм

* Алгоритм CHAID, способи соціологічної інтерпретації побудованого дерева, можливості його застосування в соціологічних дослідженнях, порівняння з детермінаційним аналізом та алгоритмом THAID детально описані в праці Ю. Толстовок [10, с. 256–289].

CHAID (Chi-square Automatic Interaktion Detection) для отримання оптимального розбивання використовує χ^2 -квдрат як критерій зв'язку між номінальними змінними. Exhaustive CHAID здатен до того ж здійснювати пошук найкращого розв'язання серед усіх знайдених CHAID.

Перший крок застосування методів Data Mining – вільний пошук усіх можливих взаємозв'язків, ознак, які є вираженням якихось регулярностей у даних, тобто закономірностей. На цьому етапі побудова дерева класифікації за цільовою змінною «Роль у студентській групі» дозволила виявити ознаки, які найбільшою мірою впливають на диференціацію за заданою змінною.

У випадку із «знехтуваними» внаслідок вільного пошуку закономірностей було виявлено таке. Ознакою, яка найбільшою мірою визначає роль у студентській групі, є така інструментальна цінність (притаманна якість), як «здатність бути лідером». На рисунку 1 представлені групи з різним ступенем вияву цієї якості: 1 – «скоріш, не притаманна», 2 – «скоріш, притаманна», 3 – «не притаманна», 4 – «притаманна повною мірою».

Наступними за значущістю з точки зору позиціонування в групі виявилися такі ознаки, як мотивація вступу до ВНЗ, зокрема бажання продовжити роки учнівства (не йти працювати, не служити в армії і т. п.) (див. рис. 1: у групі 6 – «ні», 7 – «так»); участь у дискусіях під час навчальних занять (див. рис. 1: у групах 8 і 12 – «зрідка беруть участь, вважають за ліпше слухати»; у групах 9 і 13 – «беруть активну участь»); орієнтації на таку якість, як доброта (див. рис. 1: представники групи 10 вважають, що доброта необхідна; в групі 11 – вважають, що не потрібна).

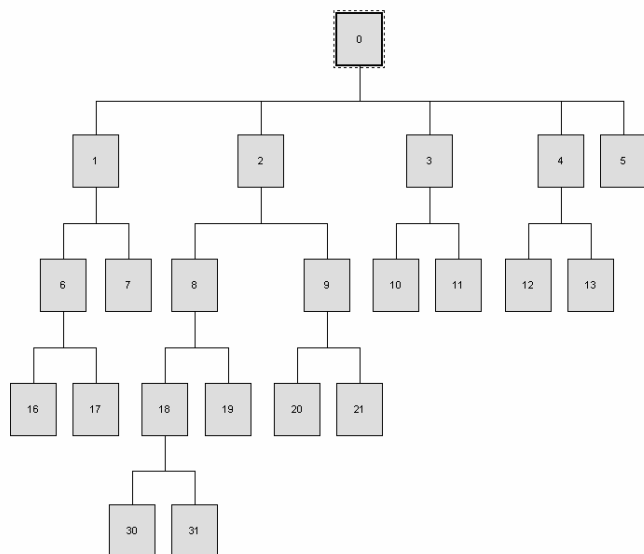

Рис. 1. Схема дерева класифікації за ознакою «Роль у студентській групі»

Тісно пов'язаними з тією чи іншою роллю в студентській групі виявилися такі ознаки: мотиви неучасті в науковій роботі (зокрема, з такою ознакою, як «мені це не цікаво») (див. рис. 1: група 16 – «ні», 17 – «так»); причини можливої участі в підприємницькій діяльності (зокрема, прагнення до матеріального благополуччя) (див. рис. 1: у групі 18 – «так», 19 – «ні»); орієнтації на таку якість, як чесність (див. рис. 1: в групі 20 вважають, що необхідна; 21 – вважають, що не потрібна).

Нарешті, характеристика, яка цікавить нас (позиціонування в студентській групі), детермінується такою ознакою, як інтерес до проблем однокурсників – «знехтувані» демонструють цілковиту байдужість і абсолютну відсутність зацікавлення (див. рис. 1: група 31).

Зауважимо, що на рис. 1 дерево класифікації представлене нами в урізаному варіанті і схематичному вигляді, оскільки у форматі даного видання його повна подача була б вельми проблематичною. Для цілей нашого розгляду, у фокусі якого в даному разі перебуває група «знехтуваних», такий варіант виявився достатнім.

Отже, проаналізуємо суб'єктивні та об'єктивні характеристики груп, у котрих, у тому числі, представлені студенти, які ідентифікували себе як «знехтуваних».

Група 7 (3,3% в цілому по масиву опитаних). Тим, хто ввійшов до цієї групи, лідерські якості, радше, не притаманні. При цьому свій вступ до ВНЗ вони мотивують бажанням продовжити роки учнівства. З точки зору позиціонування в студентській групі тут в основному представлені «пасивні учасники» (понад 44%), а також «сторонні» (понад 22%). «Активістів» у цій групі 20%, «лідерів» – понад 9%. Водночас у групі 7 відносно багато (3,7%) «знехтуваних». Усі вони – чоловічої статі, навчаються в Київському національному університеті. Вважають, що матеріальне становище у них таке ж, як і в більшості студентів, з якими вони вчаться. Між тим, вони можуть дозволити собі наймати квартиру (зауважимо, в столиці). Усіма періодично оволодіває почуття самотності, оскільки нема коханої людини.

Група 17 (4,5%). Представники цієї групи характеризуються поєднанням таких ознак: лідерські якості, скоріше, непритаманні; до ВНЗ вступили не тому, що хотіли продовжити роки учнівства; в науковій роботі участі не беруть, оскільки їм це нецікаво. Що стосується ролі в групі, то тут більше половини віднесли себе до «пасивних учасників» (51%), більше чверті – до «активістів», 16% – до «сторонніх», близько 3% – до «лідерів». Порівняно з іншими групами, у групі 17 найбільше «знехтуваних» (4%). При цьому всі вони жінки. Об'єднує їх уявлення про те, що в їхньому оточенні нема людей, чії погляди, інтереси, цінності їм були б близькі. Абсолютно всі постійно відчують самотність. Щоправда, причини такого стану різні: немає коханої людини, нема хорошої компанії, немає взаєморозуміння з батьками (остання причина найпоширеніша). Цікаво, що «знехтувані» цієї групи свій вступ до ВНЗ мотивують, з одного боку, прагненням стати культурною, високоосвіченою людиною (понад 30%), з іншого – бажанням просто отримати диплом (все одно який) (понад 60%). Можливо, останнє обумовило їхні доволі скромні успіхи в навчанні (більшість навчається на «добре» та «задовільно»).

Ціннісний дискурс представників аналізованої групи має яскраво виражений модерністський та постмодерністський характер. Усіх «знехтуваних» відзначає високий рівень орієнтації на самореалізацію, розвиток своїх здібностей. Вони схильні до самостійного вирішення своїх проблем, у тому числі питань майбутнього працевлаштування.

Моральні преференції за деякими позиціями вельми невизначені. Так, «знехтуваних» цієї групи не можна віднести ні до колективістів, ні до індивідуалістів. Вони схильні до агресії, обману. У ситуації негативного ставлення до однокурсників вважають за ліпше не помічати подібної поведінки.

Більшість представників цієї групи регулярно цікавляться політикою, близько третини беруть участь в діяльності політичних партій та громадських організацій.

Достатньо низький рівень громадянської ідентифікації «знехтуваних» (усі вони, скоріш, не відчувають себе громадянами України), думається, може бути однією з причин їх емігрантських настроїв (дві третини опитаних у цій групі хотіли б виїхати з країни). Іншою причиною може бути низький рівень (за самооцінками) матеріального достатку «знехтуваних». У всякому разі, понад 60% у цій групі вважають свій матеріальний достаток нижчим, ніж у більшості студентів.

Що стосується джерел поповнення «знехтуваних», то для обох проаналізованих нами вище груп такими є масив «пасивних учасників». Однак у групі 7 представлена, якщо можна так сказати, «чоловіча», а в групі 17 – «жіноча» стратегія актуалізації цього процесу.

Група 31 (5,2%) представлена студентами, яким лідерські якості, скоріше, притаманні; у дискусіях на заняттях вони беруть участь украй рідко; головним побудником підприємницької діяльності для них є матеріальне благополуччя; позиція у разі негативного ставлення до однокурсників – цілковита байдужість і відсутність співчуття.

За роллю в групі майже половина – це «активісти» (близько 46%), близько 25% – «пасивні учасники», понад 15% – «сторонні», близько 6% – «лідери». «Знехтуваних» у цій групі небагато (трохи більше 1%). І все ж дана група вельми цікава, оскільки надає варіант поповнення «знехтуваних» за рахунок активістів.

«Знехтувані» даної групи – чоловічої статі, студенти-контрактники, чії батьки не мають вищої освіти. Головний мотив поступлення до ВНЗ – забезпечення стабільного матеріального достатку. Цей же мотив може спонукати їх до підприємницької діяльності. Однак більш бажаний вид діяльності після закінчення ВНЗ – це професійна політика, хоча політикою цікавляться час від часу (зауважимо, що всі «знехтувані» в цій групі – студенти технічних ВНЗ). Роботу сподіваються знайти доволі легко, щоправда, не без допомоги друзів. Яскраво виражені індивідуалісти, які для досягнення своїх цілей можуть і обманути, і застосувати силу. Необґрунтовано негативного ставлення до своїх однокурсників вважають за ліпше не помічати. Інколи відчувають самотність (в основному через те, що нема коханої людини). Із задоволенням змінять громадянство знов-таки з матеріальних причин.

Група 21 (8,8%). Ще один варіант поповнення когорти «знехтуваних» за рахунок «активістів». До цієї групи увійшли студенти, яких вирізняє поєднання таких рис: лідерські якості, скоріш, присутні; у дискусіях на заняттях беруть активну участь; вважають, що сучасній людині чесність не потрібна.

За роллю в групі: «активісти» – 68,5% «пасивні учасники» – близько 14%, «сторонні» – близько 9%, «лідери» – понад 8%, «знехтувані» – близько 1%. Одразу ж підкреслимо, що «знехтувані» цієї групи (усі жіночої статі) називають себе чесними людьми, однак, оскільки вважають, що ця якість не потрібна сучасній людині, страждають через свою чесність. Індивідуалісти, вважають, що в сучасному світі – «людина людині – вовк», тому основний принцип взаємин між людьми – «око за око, зуб за зуб». Більшість навчається у київських ВНЗ, зокрема в Києво-Могилянській академії. Профіль навчання, в основному, природничо-науковий.

Усі «знехтувані» даної групи – діти високоосвічених батьків, у тому числі таких, що мають вчений ступінь. Мотиви вступу до ВНЗ: прагнення стати висококваліфікованим фахівцем і отримати диплом (байдуже який). Головні цінності: цікава, творча робота; особиста свобода; матеріальна незалежність; приносити користь суспільству. Цікавляться політикою, беруть участь у діяльності політичних партій. А також студентських громадських організацій. Підприємництвом могли б зайнятися передусім для того, щоб реалізувати свої організаторські (!) здібності. Ідентифікують себе, передусім, як людину світу. Хотіли б виїхати за кордон на постійне проживання, оскільки там вищий рівень життя. Інколи відчувають самотність; вважають, що життя в чомусь удалося, а в чомусь ні.

Група 11 (4,1%) сформована за поєднанням таких ознак: лідерські якості не притаманні; такі якості, як доброта, сучасній людині не потрібні. Роль у групі: «активіст» – понад 10%, «пасивний учасник» – 51,5%, «сторонній» – близько 1,5%, «знехтуваний» – 3%.

Зауважимо, що, хоча в цій групі переважають «пасивні учасники», процент «сторонніх», яких ми розглядаємо як латентних «знехтуваних», вищий, ніж в усіх інших групах.

Серед «знехтуваних» групи 11 порівну представлені респонденти чоловічої і жіночої статі. При цьому чоловіки представляють харківські ВНЗ, жінки – київські. Освітній і соціальний статус батьків цих студентів не відзначається однорідністю. Ціннісний дискурс «знехтуваних» цієї групи характеризується модерністською спрямованістю. Головні цінності – матеріальне благополуччя та професійна кар'єра.

Майже половина «знехтуваних» 11-ї групи політикою не цікавиться, майже стільки ж – члени політичних партій та громадських організацій. Протестна активність на доволі високому рівні. Підприємництвом могли б зайнятися, щоб добитися матеріального благополуччя, незалежності, реалізації своїх професійних умінь та навичок. Матеріальне становище на рівні середнього і нижче середнього достатку, водночас «знехтувані» вважають, що воно гірше, ніж у більшості студентів. Незважаючи на відмінності за багатьма об'єктивними та

суб'єктивними характеристиками, «знехтуваних» цієї групи об'єднує палке бажання виїхати з країни.

До групи 16 (17,7%) потрапили студенти, для яких характерне таке: лідерські якості, скоріш, не притаманні; в науковій роботі участі не беруть, але не тому, що не цікаво, а тому, що не влаштовують існуючі на факультеті форми залучення студентів до науково-дослідницької діяльності; до ВНЗ вступили, щоб стати висококваліфікованим фахівцем, підвищити свій соціальний статус та забезпечити собі матеріальний достаток у майбутньому.

Роль у студентській групі: «активіст» – 46,6%, «пасивний учасник» – 38,4%, «сторонній» – понад 12%, «лідер» – 0%, «знехтуваний» – близько 1%. Усі «знехтувані» цієї групи – жіночої статі. Проживають з батьками. Освітній статус батьків високий (серед них є з ученим ступенем). Самі «знехтувані» навчаються в основному на «добре». Вважають найголовнішим у своєму житті цікаву, творчу роботу; сімейне благополуччя, здоров'я, повноцінний відпочинок, взаєморозуміння з батьками, самореалізацію, розвиток своїх здібностей, тобто в їхньому ціннісному дискурсі представлені як традиційні, так і модерністські ціннісні орієнтації. У питаннях працевлаштування розраховують на батьків. У діяльності політичних та громадських організацій участі не беруть, однак політикою цікавляться регулярно. Потенційна протестна активність висока. Колективісти, агресивні, схильні до обману. Необґрунтоване негативне ставлення до своїх однокурсників вважають за ліпше не помічати. Друзів небагато. Інколи відчувають самотність через відсутність хорошої компанії. Ідентифікують себе як людину світу. На тлі доволі посередніх здібностей «знехтуваним» цієї групи притаманні завищені амбіції і домагання.

Група 12 (4,4%). Напевне, найбільш оригінальна з точки зору нашого дослідницького зацікавлення група, оскільки в ній представлений варіант поповнення когорти «знехтуваних» за рахунок «лідерів». Дана група створюється за поєднанням таких ознак: лідерські якості притаманні; до ВНЗ поступили, щоб стати висококваліфікованими фахівцями, забезпечити собі матеріальний достаток у майбутньому; щоб стати культурною, високоосвіченою людиною. Позиціонування в студентській групі: «активіст» – майже 44%, «пасивний учасник» – близько 15%, «лідер» – 15%, «знехтуваний» – близько 1,5%. «Знехтувані» цієї групи – чоловічої статі. Вони відзначаються високим рівнем успішності (навчаються лише на «відмінно» та «добре»). У майбутньому мають намір присвятити себе політичній, громадській діяльності (хоча політикою цікавляться час від часу) або створенню власного бізнесу. Щодо працевлаштування розраховують лише на себе, прагнуть до самореалізації та розвитку. Матеріальне становище оцінюють на рівні «як у більшості», однак мають змогу наймати помешкання, хоча батьки проживають в одному з ними місті. У батьків високий освітній і соціальний статус. Самотність відчувають постійно (через відсутність хорошої компанії). При цьому вважають, що життя у них складається доволі вдало. Яскраво виражені індивідуалісти й мізантропи («людина людині – вовк»). У разі необґрунтовано негативного ставлення до однокурсників підтримують лінію поведінки більшості, заганяючи товариша в кут. Характерний високий рівень потенціальної протестної активності. Для досягнення поставленої мети не погребують ніякими засобами.

Так детально характеризуючи групи «знехтуваних», виділені завдяки такому методу, як дерево класифікації, ми виходили з того, що поширення феномену «знехтуваності» в молодіжному, зокрема студентському, середовищі може мати доволі негативні наслідки не лише для тих, хто себе таким чином ідентифікує, але й для життєдіяльності всієї цієї соціально-демографічної групи, а також для суспільства в цілому. Якщо до застосування дерева класифікації ми вважали, що головним джерелом поповнення групи «знехтуваних» є така група, як «сторонні», то завдяки даному методу ми виявили, що число тих, хто відчуває себе «ізгоєм», за певних умов може збільшуватися і за рахунок «пасивних учасників», і за рахунок «активістів», і навіть за рахунок «лідерів».

Безперечно, почуття «знехтуваності» передусім позначається на морально-психологічному стані самої особи. Згадаймо, що абсолютно всі «знехтувані» постійно чи доволі часто відчувають самотність. Причини різні, але, у першу чергу, через відсутність коханої людини. Зрозуміло, ця проблема існувала в усі часи. Суспільству доволі складно (якщо взагалі потрібно й можливо) втручатися у вирішення цього суто особистісного питання. Однак підкреслимо, що сьогодні ситуація ускладнюється тим, що повсюдно відбувається не лише індивідуалізація свідомості, але й життєвих практик людини, вони, якщо можна так сказати, стають усе більш «камерними». Зникнення деяких форм позанавчального життя у ВНЗ сприяє «атомізації» студентського середовища, звужує можливості такого бажаного в цьому віці спілкування в дружньому колі. Авторам цих рядків доводилося зіштовхуватися із ситуацією, коли студенти, довчившись до 5-го курсу, не знають імен своїх однокурсників.

Це один, особистісний» бік медалі. Якщо ж говорити про можливі соціальні наслідки поширення феномену «знехтуваності», то й тут є немало небезпек. Враховуючи доволі високу диспозиційну й актуалізовану, у тому числі й у політичній сфері, суб'єктність «знехтуваних», їхній протестний потенціал, доволі сумнівні моральні принципи, налаштованість на політичну та адміністративно-управлінську діяльність по закінченні ВНЗ, можна прогнозувати прихід, зокрема в політику (а сьогодні цей сегмент суспільного життя всіх особливо турбує), нового покоління не обтяжених моральними імперативами, готових «іти по трупах» до досягнення своїх цілей людей.

Що в такій ситуації треба робити, в тому числі вищій школі? Рецептів, напевне, може бути багато. Ми ж обмежимося банальним твердженням про необхідність більшої уваги педагогічних колективів ВНЗ до індивідуальної роботи зі студентами. Бо якщо сучасна вища школа України справді дотримується нової освітньої парадигми, в центрі якої перебуває особистість, то вона не може ігнорувати описані вище феномени, а тим більше – сприяти їх поширенню.

1. *Арсеньев С.Б., Бритков В.Б., Маленкова Н.А.* Использование технологии анализа данных в интеллектуальных информационных системах // Управление информационными потоками : Сб. трудов Ин-та системного анализа РАН. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 47–68.
2. *Кислова О.Н.* Интеллектуальный анализ данных: возможности и перспективы применения в социологических исследованиях // Методология, теория та практика соціологічного аналізу

- сучасного суспільства : Зб. наук. праць. — Х.: Видавн. центр Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2005. — С. 237–243.
3. *Кислова О.Н., Сокурянская Л.Г.* Возможности и перспективы методологии интеллектуального анализа данных в исследовании ценностных ориентаций студенчества // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — 2006. — № 723. — С. 257–263.
 4. *Кислова О.Н., Сокурянская Л.Г.* Использование метода многомерного шкалирования в исследовании ценностей студенчества: процедура и результаты // Методологія, теорія та теорія соціологічного аналізу сучасного суспільства : Зб. наук. праць. — Х.: Видавн. центр Харк. націон. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2002. — С. 543–546.
 5. *Кислова О.Н., Сокурянская Л.Г.* Многомерное шкалирование ценностных ориентаций студенческой молодежи // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — 2005. — № 652. — С. 101–107.
 6. *Сокурянская Л.Г.* Социальная субъектность как социологическое понятие и социальный феномен // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Зб. наук. праць. — Х.: Видавн. центр Харк. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. — 2001. — С. 36–41.
 7. *Сокурянская Л.Г.* Проблема субъекта в современной социологии // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. — 2003. — № 577. — С. 24–30.
 8. *Сокурянская Л.Г., Кислова О.Н.* Постмодернизация ценностного сознания современного студенчества: украинский и белорусский вариант // Методологія, теорія та практики соціологічного аналізу сучасного суспільства : Зб. наук. праць. — Х.: Видавн. центр Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2004. — С. 527–533.
 9. *Сокурянская Л.Г., Кислова О.Н.* Ценностная дифференциация украинского студенчества: кластерный анализ // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : Зб. наук. праць. — Х.: Видавн. центр Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2003. — С. 534–539.
 10. *Толстова Ю.Н.* Анализ социологических данных. Методология, дескриптивная статистика, изучение связей между номинальными признаками. — М.: Научный мир, 2000.
 11. *Piatetsky-Shapiro G., Fayyad U.M., Smyth P.* From Data Mining to Knowledge Discovery: An Overview. *Advances in Knowledge Discovery and Data Mining*. Edited by U.M.Fayyad, G.Piatetsky-Shapiro, P.Smyth, R.Uthurusamy. AAAI Press/The MIT Press. Menlo Park, California, Camb.,Mas., London, Eng., 1996.